

Koipeliini ei linnusta enää – sarjakuvan matka Suomeen

Reijo Valta

Rodolphe Töpffer: *Herra Koipeliini. Merkilliset matkat ja eriskummalliset kohtalot maalla ja merellä hänen jälkeenjättämiensä papereiden mukaan kerrotut ja 199 kauniilla kuvalla valaistut, suomennos Heikki Kaukoranta (toim. Mikko Kivitie). Minerva, Jyväskylä 2007.*

Huhtikuussa tuli kuluneeksi 150 vuotta siitä, kun *Sanomia Turusta* -lehti julkaisi Geneven Akatemian retoriikan ja kirjallisuuden opettajan Rodolphe Töpfferin (1799–1846) Herra Koipeliinin seikkailuja. Tekijää lehti ei kertonut. Kevään ja kesän aikana J. W. Lilljan kustantama lehti julkaisi 14 jaksoa Koipeliinin seikkailuja. Lilljan julkaisi myös neljän niteen *Koipeliinin linnustuksen* Lukemisia kansalle -kirjasarjassa (osat 102, 103, 160 ja 161). Tästä teoksesta on otettu useita uusintapainoksia, viimeksi vuonna 1972 Gummeruksen kustantamana. Nyt jyväskyläläinen Minerva on julkaissut *Herra Koipeliinin* ranskalaisessa painosussaan Mikko Kivitien toimittamana ja Heikki Kaukorannan suomentamana.

Hämmästykseni oli suuri, kun aloitin lukemaan uutta laitosta. Jo ensimmäiseltä sivulta kävi ilmi, että tarina oli erilainen kuin aikaisemmissa suomennoksissa. Herra Koipeliini ei enää ollutkaan tullista tullut hullu kaupunkilainen, joka luuli perhosia maalaisten torilla myymiksi arvokkaiksi metsäkanalinnuiksi. Herra Koipeliini onkin 35-vuotias innokas lepidopteristi, jonka luonnontieteellisiä ambitiesiä uhkaa avioliitto kättävä, jo 36-vuotias Elviira-morsian. Aikaisemmassa suomennoksessa Elviira oli Koipeliinin Hurja-niminen sisko.

Minervan nyt julkaiseman uuden laitoksen alkuteos *Monieur Cryptogame* on julkaistu Pariisissa vuonna 1845. Suomessa J. W. Lilljan 1850-luvulla julkaisema teos tehtiin D. F. Bonnierin Göteborgissa vuonna 1847 kustantaman

Herr Spindelben -kirjan pohjalta. Koska teoksen ruotsintaja Oskar Patrick Sturzen-Becker (salanimellä Orvar Odd) riimitteli tekstien lisäksi tekijän nimenkin muotoon Jockum Trädsnidare, suomalaisilta katosi pitkäksi aikaa tieto siitä, kenen luomus Herra Koipeliini oli. Vielä vuoden 1972 suomalainen laitos julkaistiin valitteluin, ettei tekijää, ilmestymisvuotta, maata tai edes kielialuetta tunnettu.

Ruotsalainen D. F. Bonnier käytti julkaisunsa alkuteoksena Leipzigissa samana vuonna julkaistua *Herrn Skeckelbein* -teosta. Ruotsalaisessa painoksessa kerrotaan tekstin olevan Carl Jul. Kellin kynästä ja piirrosten Rud. Töpfferin. Leipzigissa on käytetty hyväksi Töpfferin piirrosten pohjalta tehtyjä kuvalaattoja ja kirjoitettu niihin kokonaan uusi tarina. Siksi aikaisemmin julkaistut suomennokset poikkeavat niin paljon ranskalaisesta alkuteoksesta.

Rodolphe Töpffer teki *Monieur Cryptogamen* tarinan alkujaan vuonna 1830. Tuolloin hän ei vielä ollut professori, vaan vaimonsa kanssa perustaman Jean-Jacques Rousseauin kasvatustieteelle pohjautuvan yksityiskoulukodin opettaja. Rodolphe oli Saksasta Geneveen muuttaneen taiteilija Wolfgang Adam Töpfferin poika, joten piirtäminen oli tuttua jo lapsuudenkodista. Isä tuli kuuluisaksi keisarinna Joséphinen ”piirustusmestarina”, ja elämä vei Rodolphenkin Pariisiin opiskelemaan. Yksityiskoulun luokkaretket kommelluksineen saivat Töpfferin tarttumaan kynään ja luomaan kuvakertomuksia kollegoidensa iloksi.

Töpfferin sarjakuvat levisivät aluksi aikansa tiedelehtien tapaan kiertokirjeinä. Vuonna 1830 yksi Töpfferin tarinoista päätyi arvostetun ja kunnioitetun Johann Wolfgang von Goethen (1749–1832) käsiin. Goethe, jonka mielestä pilakuvat olivat ”irvokkaita ja halpahintaisia” ja yhteis-

Herra Koipeliini on tosiaan noussut hieman myöhään ylös ja pukeutuu kiirettä pitämättä.

Ja aamukävelyn muistaminen saa hänet miettielläksi.

Hän pohtii, pystyykö oikeastaan tekemään Elviiraa onnelliseksi.

Ja, toiseksi, pystyykö Elviira tekemään häntä onnelliseksi.

Hän alkaa haaveilla: salainen karkumatka, vapaaehtoinen maanpako, eksottaisia perhosia.

Nuoren tutkijan uran vaikeat kysymykset eivät ole juurikaan muuttuneet 1800-luvun alkupuolilta: perhe vai tutkimusura? Kuvasarja Rodolphe Töpfferin sarjakuvasta Herra Koipeliini. Minerva Oy.

kunnallista kehitystä repiviä, havaitsi sarjakuvat "täydellisiksi". Goethe kehottikin Töpfferiä julkaisemaan tarinoitaan: tuon ajan maailmassa parempaa suosittelijaa ei olisi voinut saada.

Goethe toivoi Töpfferin tarttuvan modernimpaan materiaaliin ja tekävän työnsä vähemmällä kiireellä, koska hän näki sarjakuvissa suuria mahdollisuuksia. Goethe itse luki tarinoita vain kymmenen sivua päivässä, sillä hän pelkäsi niiden idearikkauden aiheuttavan ruoansulatusvaivoja.

Goethe ei kuitenkaan ehtinyt nähdä Töpfferin kertomuksia julkaistuina. Töpffer julkaisi vuosina 1833–1845 kaikkiaan seitsemän sarjakuvalbumia. Kahdeksas, hieman keskeneräiseksi jäänyt tarina julkaistiin 1930-luvulla. Töpffer valmisteli itse tarinat julkaisukuntoon, nämä teokset ilmestyivät autografioina (litografinen menetelmä, jossa erikoispaperin avulla käsin kirjoitettu ja piirretty voidaan monistaa).

Viimeiseksi Töpfferin elinaikana julkaistuksi tarinaksi jäi *Monieur Cryptogame*. Se julkaistiin autografian pohjalta tehtynä puukaiverruksena pariisilaisessa, laajalevikkisessä *L'Illustration*-sanomalehdessä vuonna 1845. Tuolloin Töpffer oli kuitenkin jo sairauden heikentämä, joten lehden painolaattoja varten tehtävät piirrookset piirsi ranskalainen pilapiirtäjä Cham (Amédée de Noé, 1818–79). Jo saman vuoden lopulla J. J. Dubouchet julkaisi tarinan kirjana, joka on nyt julkaistun uuden suomalaisen laitoksen alkuteos. Puukaiverrus ei teknisesti mahdollistanut samanlaista vapaata, luonnostelevaa viivan käyttöä kuin autografia, mutta taloudellisesti sen käyttäminen oli edullisempaa.

Myös muita Töpfferin teoksia kaiverrettiin niiden siirtyessä toisille kielialueille. 1840-luvun aikana Töpfferin tarinat levisivät suurimpaan osaan Euroopan maita ja Yhdysvaltoihin. Lontoossa Töpfferin *Histoire de M. Vieux Bois* (herra Puupää) julkaistiin väritettynä kirjana vuonna 1840 ja New Yorkissa vuonna 1842 sanomalehden liitteenä. 1870-luvulla Saksassa julkaistiin kaikki seitsemän Töpfferin teosta yksissä kansissa.

Levitessään Töpfferin tarinat saivat suurta suosiota. Nimenomaan tarinat, sillä tieto teki- jystä katosi monessa maassa, kuten Suomessakin. Syyllinen tähän oli Töpffer itsekin, sillä osan sarjakuva-albumeistaan hän julkaisi pseudonnymein, esimerkiksi *Histoire d'Albertin* nimellä Simon de Nantua. Kaiverruksiin pohjautuvia laitoksia Töpfferin teoksista julkaistiin Sveitsissäkin jo 1840-luvulla, sillä autografia ei ollut kannattava massamonistustekniikka.

L'Illustrationia varten piirtäessään Cham teki joitakin muutoksia Töpfferin alkuperäisiin piirroksiin. Merkittävin näistä oli Töpfferin paneelimaisten ruutujen poistaminen. Cham jätti kuvien väliin vain pystyviivan.

Laajempia muutoksia tehtiin Leipzigissa vuonna 1847. Painolaatat purettiin kehiloistään ja kuvat taitettiin kirjamuotoon. Noin neljännes kuvista jäi kokonaan käyttämättä. Tällöin kerronnasta katosi Töpfferin luoma sarjakuvamaisuus.

Kun *Herra Koipeliini* julkaistiin Turussa, voimassa oli vuoden 1829 sensuuriasetus, jonka mukaan kaikki julkaistava aineisto oli ennakotarkastettava. Sensoreita opastettiin erityisesti kiinnittämään huomiota romaaneihin ja sen

kaltaiseen kirjallisuuteen ja suhtautumaan niiden siveellisyyteen erittäin ankarasti. Töpfferin alkuperäinen tieteen ja avioliiton instituutioita satiirisesti käsittelevä tarina ei oletettavasti olisi sellaisenaan saanut julkaisulupaa. Samanlaiset syyt varmaan ovat johtaneet Saksassa tehtyyn uuteen ”riimittelyyn”, tarkoittaahan jo nimi Cryptogame ”salaa naimisiin mennyttä”.

Herra Koipeliini alkaa nykyisinkin akateemisille ihmisille tutulla ongelmana: biologi on jo 35-vuotias eikä vielääkään kykenevä perustamaan perhettä, jollei hylkäisi rakkaita luonnontieteitään. Koipeliini valitsee kaukomaat ja niiden eksoottiset perhoslajit. Elviira ei kuitenkaan luovuta näin helpolla. Anarkististen ja absurdien vaiheiden jälkeen Koipeliini päättyy menemään salaa naimisiin, onhan tieteilijälläkin ihmisen tarpeet.

Koipeliinin ongelma lienee koskettanut Töpfferiäkin. Geneven Akatemian professuurin hän sai vasta kahdentoista epävarmuuden vuoden jälkeen vuonna 1832. Avioliiton Töpffler tosin solmi jo vuonna 1823.

Kirjamuotoon taittamisen vuoksi Töpfferin asema sarjakuvan ”keksijänä” jäi pitkäksi ajaksi pimentoon. 1990-luvun alussa Töpfferin autografiat löydettiin uudelleen, ja suurin piirtein yhtä aikaa (1993–94) yhdysvaltalainen Scott McCloud ja belgialaiset Benoît Peeters ja Thierry Groensteen nostivat teoksissaan Töpfferin nykyaikaisen sarjakuvan keksijäksi. Taustalla olivat myös sarjakuvassa tapahtuneet muutokset, erityisesti taidesarjakuvan kehittyminen erilleen sarjakuvateollisuudesta.

Jos sarjakuvan perusedellytyksenä pidetään sitä, että sen hahmot keskustelevat puhekuplin, eivät Töpfferin työt sovi sarjakuvan määritelmän

sisään. Niissä tekstit ovat aina kuvien alla. Moni maailmalla ja Suomessa tunnetuista ”sarjakuvista” ei täytä tätä tiukkaa määritelmää, mainittakoon näistä esimerkiksi *Prinssi Rohkea* ja *Pekka Puupää*. Puhekupla on kuitenkin Töpfferiäkin vanhempi keksintö, englantilainen Francis Barlow käytti nauhamaisia puhekuplia kuvasarjoissaan jo vuonna 1682.

Sarjakuvahistorian tarkastelu uudesta näkökulmasta toi Töpfferin autografiat esille sarjakuvina. Jo omana aikana Töpfferin töihin suhtauduttiin uutuutena: J. J. Dubouchet kirjoitti Töpfferille vuonna 1845 tämän keksineen uuden tyyliä, joka on saanut runsaasti imitoijia.

Aikoinaan *Herra Koipeliinin* matka Pariisiin Turkuun kesti kaksitoista vuotta. Yhtä kauan kesti hänen uusi tulonsakin, kielialueen rajan ylittäminen vie aikansa. Tällä kertaa Koipeliini tuli suoraan Suomeen poikkeamatta välillä Ruotsiin, kiitos asialle omistautuneen toimittajan. Yhdysvaltoihin Töpfferin uusi tuleminen ehti muutamaa kuukautta Suomen jälkeen: UCLA:n taidehistorian professori David Kunzlen toimitamat Rodolphe Töpfferin kootut teokset ilmestyivät huhtikuussa 2007.

KIRJALLISUUS

Groensteen, Thierry ja Peeters, Benoît (1994). *Töpffer: L'invention de la bande dessinée*. Paris: Hermann.
Kunzle, David (2007). *Father of the Comic Strip – Rodolphe Töpffer*. Jackson: University Press of Mississippi.
McCloud, Scott (1994). *Sarjakuva – näkymätön taide*. Helsinki: Good Fellow (alkuteos *Understanding Comics*, 1993).

Kirjoittaja on oululainen filosofian kandidaatti ja yhteiskuntatieteiden maisteri.